

Sinkó Gábor:

A SZOMÁLIAI FEGYVEREMBARGÓ FELOLDÁSÁNAK LEHETSÉGES HATÁSAI HELYI ÉS REGIONÁLIS VISZONYLATBAN

DOI: 10.35926/HSZ.2024.1.5

ÖSSZEFOGLALÓ: Szomália a világ egyik legszegényebb országa, ahol magas a rendszerszintű korrupció és széles körben elterjedt a fegyverekkel történő visszaélés. Az alábbi tanulmány célja, hogy átfogó képet nyújtson a szomáliai fegyverembargó feloldásának lehetséges hatásairól helyi és regionális viszonylatban. A jelenlegi szomáliai történelmi, társadalmi-politikai és biztonsági helyzetben a fegyverembargó feloldása nemcsak pozitív következményekkel járhat, előnyökhöz és lehetőségekhez juttatva a Szomáliai Szövetségi Kormányt, hanem negatívumokkal is, komoly kihívások elé állítva mind az országot, mind pedig az egész Afrika szarva területét. Fontos tehát a fokozott óvatosság, a következmények gondos mérlegelése és a szomáliai helyzet teljes körű megértése ahhoz, hogy a fegyverembargó feloldása hosszú távon is a stabilitás malmára hajtsa a vizet helyi és regionális szinten egyaránt. Ehhez minden bizonnyal leginkább egy olyan megközelítés szükséges, amely egyenlő hangsúlyt fektet Szomália önkormányzati és szuverenitási törekvéseire, valamint a regionális és a globális biztonság fenntartására.

KULCSSZAVAK: szomáliai fegyverembargó, Szomáliai Szövetségi Kormány, Szomáliai Nemzeti Hadsereg, helyi és regionális hatások és következmények, Szomália, Afrika szarva

A SZERZŐRŐL:

Sinkó Gábor az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskolájának és az ott működő Afrika Kutatóintézetnek a kutatója.¹ (ORCID: 0000-0002-6451-8701; MTMT: 10074774)

BEVEZETÉS

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsa (ENSZ BT) 2023. december 1-jén egyhangúlag² megszavazta a Szomáliai Szövetségi Kormány fegyverembargójának feloldását (2714. határozat). Az ENSZ BT több mint 30 évvel azelőtt, 1992-ben róttá ki a szomáliai kormányra az embargót, hogy megállítsák fegyverek, lőszer és katonai felszerelés

¹ Kutatási területei közé tartoznak az afrikai terrorszervezetek, az afrikai hírszerzéssel kapcsolatos tanulmányok, az öngyilkos terrorizmus a Közel-Keleten, az Egyesült Államok külpolitikája és a hidegháborús propaganda. Alapdiplomáját a Pannon Egyetemen, mesterdiplomáját pedig a dániai Aarhus Egyetemen szerezte. Jelen kutatás nem részesült külön támogatásban egyetlen ügynökség által sem az állami, kereskedelmi vagy nonprofit szektorból.

² Franciaország volt az egyetlen ország, amely tartózkodott a szavazástól, valószínűleg azért, mert a határozat nem tartalmazott utalást a Dzsibuti és Eritrea közötti határkonfliktusra. Mások úgy hiszik, hogy álláspontjukat minden bizonnyal az ENSZ Szomáliával foglalkozó szakértői csoportja által régóta hangoztatott félelem befolyásolta, hogy az embargó teljes feloldása a fegyverek elterjedését okozza egy olyan országban, ahol a kormány a területek és a kereskedelmi csomópontok csupán egy része felett gyakorol ellenőrzést.

tömeges beáramlását Szomália területére (733. határozat).³ Az általános és átfogó hatáskörű, határozatlan időre kiszabott fegyverembargót a jelenleg is zajló konfliktusra, a somáliai polgárháborúra és az annak következtében kialakult humanitárius helyzet romlására adott válaszként fogadták el. A nemzetközi közösség ugyanis attól tartott, hogy ha az ekkortájt beáramló fegyverek a rivalizáló hadurak kezébe kerülnek,⁴ akkor ők saját céljaik előmozdítására használják fel azokat, belső viszályokat szítva és destabilizálva Afrika szarva régióját.

Felvételeik nem voltak alaptalanok, mivel tömegesen történtek olyan esetek, hogy elhagyott laktanyákat fosztottak ki az országban, s az onnan zsákmányolt fegyverek helyi hadurak kezébe kerültek.⁵ A fegyverembargót követően azonban a nemzetközi közösség úgy érezte, nem kell aggódnia a nemzetközi terrorizmus Kelet-Afrikában, vagy legalábbis Afrika szarván történő terjedésének veszélye miatt. Ez az elégedettség azonban rövid életű volt, mivel a 2000-es években ugyanezeket a zsákmányolt fegyvereket használták az Iszlám Bíróságok Szövetségének harcosai, amikor kiűzték a rivalizáló hadurakat a somáliai fővárosból, s elhozták a békét – még ha csak rövid időre is.⁶ A Szövetség 2006 végére már jelentős területek felett gyakorolt irányítást Szomália déli és középső részein, és fegyveres ellenállási hadjáratot indított az etióp csapatok ellen.⁷ Habár a Somáliai Átmeneti Szövetségi Kormány és az etióp haderő végül megbuktatta azt, az al-Shabaab ennek a szervezetnek a radikálisabb, keményvonalasabb szárnyából alakult ki.⁸

Az Afrikai Unió csapatainak Szomáliában történő beavatkozása – az Afrikai Unió Somáliai Missziója (African Union Mission in Somalia, AMISOM, 2007–2022) és az Afrikai Unió Átmeneti Missziója Szomáliában (African Union Transition Mission in Somalia, ATMIS, 2022-től) –, valamint Mogadishu al-Shabaabtól történt visszafoglalása 2011-ben a szankciók folyamatos enyhítését eredményezték,⁹ noha eltörlésüket sosem látták indokoltnak. Helyette inkább folyamatosan meghosszabbították azokat egészen 2023 decemberéig, mikor is úgy tűnik, a nemzetközi közösség elérkezettnek látta az időt arra, hogy minden korlátozást megszüntessen a Szövetségi Kormánynak történő fegyverszállítást illetően.¹⁰ Habár a régióban tapasztalható erőszak viszály szorult az elmúlt 30 évben, a somáliai kormány azt állította, a fegyverembargó további fenntartása megakadályozza őt abban, hogy gondoskodjon a megfelelő szintű biztonságról és stabilitásról az országban. A nemzetközi közösség azonban mindaddig nem volt meggyőződve arról, hogy Szomália készen áll arra, hogy önállóan szerelje fel saját biztonsági erőit.

HELYI HATÁSOK

Az ENSZ BT szavazása a somáliai kormány elleni fegyverembargóról alapvető fontosságúnak bizonyult Szomália számára annak eldöntésében, hogy a jövőre nézve milyen stratégiát is válasszon az ország a terrorizmus elleni harcban. Hassan Sheikh Mohamud somáliai

³ Nichols 2023.

⁴ Fontos kihangsúlyozni, hogy ezek a globális aggályok meglehetősen érthetőek voltak, mivel Sziad Barre elnököt és katonai diktátort (1969–1991) csak egy évvel a 733-as határozat elfogadása előtt buktatták meg, majd kénytelen volt elhagyni az országot.

⁵ Jackson 2010.

⁶ Somalia: the lifting of the UN... 2023; Besenyő 2023.

⁷ A Somáliában történt etióp katonai beavatkozásról részletesebb információk az alábbi cikkekben található: Menkhaus 2009, valamint Kiss et al. 2010.

⁸ Sinkó–Besenyő 2023.

⁹ Rice 2011.

¹⁰ UN arms embargo on Somalia... 2023.

elnök szerint meghoztak egy hatékony fegyverkezésről szóló törvényt annak érdekében, hogy biztosítsák a lőfegyverek megfelelő szintű gyártását és tárolását. Az elnök azt is elmondta, hogy további intézkedéseket vezettek be, amelyekkel fontosnak tartják biztosítani, hogy a fegyverek csak törvényes keretek között kerülhessenek forgalomba.¹¹ Mindezek vélhetően minőségi javulást eredményeznek majd az ország biztonsági erőinek képességét illetően, s hozzájárulnak ahhoz, hogy a különböző terrorszervezetek ne legyenek képesek tiltott fegyvereket és lőszereket beszerezni.¹²

Mohamed elnök azért kérte az ENSZ BT-től, hogy szüntesse meg a somáliai kormány elleni fegyverembargót. Az elnök azt állította, hogy „*ezzel felhatalmazzák [a somáliaiakat] szuverenitásuk érvényesítésére, a terrorizmus elleni hatékony küzdelemre, valamint nemzetük békés és virágzó jövőjének kiépítésére*”.¹³ Amint az a fent említett idézetből is kitűnik, a somáliai helyzetről szóló 2714-es BT-határozat egyik sarkalatos pontja az ország szuverenitásának és a biztonsági erőinek felszereléséhez való jogának megerősítése volt.¹⁴ Ez utóbbi azért is volt lényeges és sürgető, mert 2024 végéig folyamatosan csökkentik az ATMIS-ben szolgáló katonák számát, a biztonsági feladatok ellátása pedig fokozatosan átkerül a somáliai biztonsági erőkhez.¹⁵ Habár – a somáliai kormány kérésére – az AU-csapatok visszahívását az országból ideiglenesen felfüggesztették, a jelenlegi információk szerint körülbelül további 17 500 katona fogja elhagyni Szomáliát 2024 decemberéig.¹⁶

2022-ben a Hiraal Intézet, egy somáliai kutatóközpont arra kérte a nemzetközi közösséget, hogy az elszámoltathatóság javítása érdekében vizsgálja felül a Szövetségi Kormány elleni fegyverembargó feloldását. Az *Al-Shabaab arzenálja: az adóktól a terrorig* című jelentésük szerint a terrorista csoport 2021-ben átlagosan havi 2 millió USD-t költött fegyverekre, amely összeg nagy részét robbanóanyagokra (1 800 000 USD), kisebb részét (150 000 USD) pedig más típusú lőfegyverekre költötték. A Hiraal arra is felhívta a nemzetközi közösség figyelmét, hogy az al-Shabaab éves bevétele 2021-ben hozzávetőleg 180 millió USD volt, míg kiadása körülbelül 100 millió USD lehetett.¹⁷ Ha a tanulmányban közölt információk helyesek, az azt jelenti, hogy még mindig hatalmas szakadék tátong a somáliai biztonsági erők és az al-Shabaab számára rendelkezésre álló fegyverek között.

Ha nem történnek meg a biztonsági feladatok gördülékeny átruházásához szükséges előkészületek, intézkedések és szabályozások, akkor az ATMIS erőinek 2024-es kivonását követően kialakuló biztonsági vákuumot az al-Shabaab könnyen ki fogja tölteni.¹⁸ Mivel a szervezet rendkívül alkalmazkodónak és rugalmasnak bizonyult az elmúlt évtizedek során is, egy esetleges bővítéssel vagy átszervezéssel az ország élére tudna kerülni, mint ahogy az Burkina Fasóban, Nigerben vagy Maliban történt a francia, illetve a nemzetközi erők kivonása és az ottani kormányok megbukása után.¹⁹ Ebben az összefüggésben az ATMIS-csapatok visszahívása Szomáliából 2024-ben az ország biztonságának jelentős romlásához vezetne.

Szomália állandó képviselője az ENSZ-ben, Abukar Dahir Osman ennek látszólag ellentmondva elmondta, hogy a fegyverembargó feloldása nagyobb mozgásteret enged

¹¹ Mohamed 2023.

¹² Security Council Lifts Arms... 2023.

¹³ Massoud 2023.

¹⁴ Aine 2023.

¹⁵ Az ATMIS erőinek fokozatos kivonása Szomáliából 2023-ban kezdődött és a tervek szerint 2024-ben fejeződik be.

¹⁶ Hochet-Bodin 2023.

¹⁷ Al Shabaab's Arsenal... 2022.

¹⁸ Yohannes et al. 2023.

¹⁹ Irish–McAllister 2023.

a somáliai kormány számára ahhoz, hogy megfelelően tudja kezelni a biztonsági fenyegetéseket. Kiemelte, hogy ez „*lehetővé teszi azt is, hogy megerősítsék a somáliai biztonsági erők kapacitását azáltal, hogy olyan halálos fegyverekhez és felszerelésekhez juttatják hozzá a Szövetségi Kormányt, amely azt eredményezi majd, hogy állampolgáraik és nemzetük megfelelő védelemben részesül*”.²⁰ Ezenfelül kijelentette, hogy a somáliai biztonság és béke eléréséhez hosszú távon elengedhetetlen egy holisztikus, a mostaninál átfogóbb jellegű megközelítés alkalmazása, amely képes egyesíteni a jólétet és a stabilitást célzó intézkedéseket.²¹

Hassan Sheikh Mohamud elnök hangsúlyozta, hogy a „*2023-as Szomália nem az 1992-es Szomália*”.²² Ezzel arra utalt, hogy az ország jelentős változásokon ment keresztül az utóbbi több mint három évtizedben. Amellett, hogy az ország általánosságban véve is békésebbé, stabilabbá és virágzóbbá vált, kézzelfogható eredmények is mutatkoznak Szomáliában, mint például a politikai választások megléte vagy az átdolgozott nemzetbiztonsági architektúra.²³ Ha ez a pozitív spirál a jövőben is tudna folytatódni, akkor talán elérhető volna, hogy ne legyen a nemzet ennyire ráutalva a humanitárius segélyekre. Szomália ezután képes lenne külföldi befektetések bevonására, és elkezdődhetne a gazdasági növekedés is. Szárazföldi Afrika leghosszabb partvonalával az ország a turizmus kapcsán további előnyökre tehetne szert. A legfontosabb azonban az, hogy stratégiai-földrajzi fekvésének²⁴ köszönhetően gazdasági hatalommá válhatna Afrika szarva régiójában.²⁵

Szomáliában a hosszú távú stabilitás és béke előfeltétele az országot jelenleg is a markában tartó biztonsági fenyegetés, az al-Shabaab jelenlétének a megszüntetése. Az ország már több mint 15 éve a terrorizmus melegágya, viszont nagy a remény arra, hogy az ENSZ BT által feloldott, kormánnyal szembeni fegyverembargót követően a somáliai biztonsági erők kapacitásában és képességeiben bekövetkező jelentős javulások azt eredményezik, hogy az ország a jövőben hatékonyabban tudja felvenni a harcot az al-Shabaabbal.²⁶ A Somáliai Szövetségi Kormány fegyverembargójának feloldásával párhuzamosan egy másik fegyverszállítási tilalom is született,²⁷ mégpedig az al-Shabaab ellen,²⁸ amitől azt várja a nemzetközi közösség, hogy a fokozott regionális együttműködés következtében a terrorszervezet mielőbbi felbomlásához vezet.²⁹

Ezt megelőzőleg, 2022-ben Hassan Sheikh Mohamud elnök ismételt támadást indított a csoport ellen, amelynek nemcsak a hagyományos katonai vonatkozása volt meg, hanem gazdaságilag és ideológiailag is támadták az al-Shabaabot.³⁰ A cél az volt, hogy olyan maradandó károkat idézzenek elő a terrorszervezetben, amelyből az nem tud felépülni, legyen

²⁰ Ninrew 2023.

²¹ Security Council Lifts Arms... 2023.

²² Security Council Speakers... 2023.

²³ Hassan 2023; Revisiting the 2017 National... 2022.

²⁴ A Vörös-tenger és a Szezei-csatorna Szomáliából a Bab el-Mándeb szoroson keresztül érhető el, amely az Indiai-óceánt a Földközi-tengerrel összekötő egyik legfontosabb tengeri kereskedelmi útvonal.

²⁵ Érdekes lenne látni, hogy a kelet-afrikai régió jelenlegi gazdasági erői (Kenya, Uganda, Tanzánia, Etiópia stb.) hogyan fogadnák Szomália dominánsabb gazdasági pozícióba kerülését. Ez minden bizonnyal további regionális konfliktusokhoz vezetne.

²⁶ Abdullahi 2023.

²⁷ Security Council Renews... 2023.

²⁸ Az al-Shabaab ellen újra bevezetett fegyverembargó (BT 2713. sz. határozata) szerint a terrorszervezet nem férhet hozzá fegyverekhez a szabad piacon, és mindenki, aki a csoporttal üzletel, szankcionálásra fog kerülni.

²⁹ Votes to Renew the Sanctions... 2023.

³⁰ Dhaysane 2022.

bármennyire is rugalmas és alkalmazkodóképes.³¹ Míg az al-Shabaab elleni katonai hadműveletek első szakaszában (2022. augusztus – 2023. január) Közép-Szomáliára helyeződött a hangsúly, a Szövetségi Kormány ezt követően most már Dél-Szomáliára is összpontosít, ahol a terrrorszervezet erősebb támogatóbázist tudhat magáénak.³² Az al-Shabaab legyőzéséhez azonban a szomáliai kormánynak megfelelő felszerelésre van szüksége, beleértve a nehézfegyverzetet és ahhoz a megfelelő lőszernek birtoklását.

Szomáliában a legfőbb politikai identitás a klán, amely rendkívül megosztónak tud bizonyulni a helyiek körében, folyamatos konfliktusokat generálva ezzel.³³ Tegyük fel tehát, hogy mi történne, hogyha a mélyen gyökerező konfliktusokkal rendelkező klánoknak sikerülne halálos fegyvereket szerezniük. Vajon fennállna annak a veszélye, hogy a felelősségre vonás hiányában bevetnék azokat más klánok ellen, instabilitást idézve elő Szomáliában? Esetleg kezdetét vehetné egy fegyverkezési verseny a klánok között, mivel mindegyik próbálná megőrizni érdekeit és területeit? Habár ezek csak találgatások, egy biztos, mégpedig az, hogy a szomáliai klánkonfliktusok erősödése jelentősen visszavetné az elmúlt évek béke és stabilitás jegyében tett erőfeszítéseit.

Példának okáért megemlíthetnénk a 2023-ban kiújult Las Anod-i konfliktust, amely a Szomáliföldi Nemzeti Hadsereg és a Dhulbahante SSC-Khatumo erői között jelenleg is zajló fegyveres harc. A harcok azért kezdődtek el, mivel a Las Anod-i klán vénei kifejezték akaratukat annak kapcsán, hogy el akarnak szakadni Szomáliföldtől és helyette Puntland irányítása alá akarnak kerülni.³⁴ A klánhovatartozás segít rávilágítani a vének döntésére, miszerint míg Szomáliföldön az Iszak klán tölt be domináns szerepet, addig a Dhulbahanték a Darod kláncsaláddhoz tartoznak. A konfliktus során Szomáliföld nemcsak azért küzd, hogy megtartsa a Sool régiót; sokkal inkább tart attól, hogy a terület potenciális elvesztése még jobban eltávolítja majd az országgrszét az egyik legfőbb célja kivívásától, mégpedig attól, hogy nemzetközi elismerést szerezzen.³⁵

A 2023. február óta tartó konfliktus során az feltételezhető, hogy a Szomáliföldi Nemzeti Hadsereg nagyszámú háborús bűn elkövetéséért felelős, továbbá számtalan alkalommal jogsértést követtek el a polgári lakossággal szemben.³⁶ Habár pontos számok nem állnak rendelkezésre, a becslések szerint közel 300 embert meggyilkoltak és több mint 200 ezren kényszerültek korábbi lakhelyük elhagyására.³⁷ Az SSC-Khatumo azóta hűségesküt tett a Szomáliai Szövetségi Kormánynak, és arra kérte azt, hogy helyezték Las Anodot közvetlen igazgatásuk alá mindaddig, amíg létrejönnek az ahhoz szükséges feltételek, hogy új szövetségi állammá váljon.³⁸ Aggodalomra adhat azonban okot, hogy a fegyverembargó feloldása a SSC-Khatumóhoz hasonló klánmilíciák kialakulásához vezethet, ami további akadályokat gördíthet a regionális stabilitás útjába és Szomália a korábinál is jobban rászorulna a humanitárius segíélyekre.

Egy másik példaként megemlíthető a Szomáliai Nemzeti Hadsereg, amely jelenlegi formájában nem több mint különböző klánmilíciákból álló koalíció. Az országban ugyanis

³¹ Strengthening Somalia's Security... 2022.

³² Somali President launches... 2023.

³³ Locked and Loaded... 2023.

³⁴ Ali 2023.

³⁵ Norman 2023.

³⁶ Somaliland: Urgent investigation... 2023.

³⁷ Haji 2023.

³⁸ Khalif 2023.

a klánhűség magasabb rendűnek számít a nemzethez való tartozásnál.³⁹ A Szomáliai Nemzeti Hadsereg klánalapú összetétele komoly gondokat okozhat a későbbiekben, különösen abban az esetben, ha megnövekednek a klánok közötti konfliktusok a szomáliai kormány 2023. augusztusi döntését követően, miszerint a klánmilíciákat előnyben részesítik az al-Shabaab elleni küzdelemben. Ez úgy történhet meg, hogy a kormányon belül jobban pozicionált klánok több fegyvert és lőszert kaphatnak.⁴⁰ Könnyen látható, hogy e forgatókönyv helyi szinten minden bizonnyal további erőszakot fog szülni, különösen egy olyan országban, ahol folyamatos versengés folyik az erőforrásokért és mélyen gyökerező konfliktusok vannak a klánok között.

Szintén problémát jelent az, hogy még akkor sem garantálható a szomáliai kormány felülkerekedése az al-Shabaabon, ha fegyvereket és lőszereket kap a nemzetközi közösségtől. Ugyan az ország biztonsági erőinek kapacitásépítése fontos és időszerű lépés a biztonság és a stabilitás irányába mind Szomália, mind Afrika szarva vonatkozásában, de továbbra is van néhány kihívás, amely leküzdésre vár. A BT 2714. sz. határozata értelmében a Szövetségi Kormánynak listát kell benyújtania a Szomáliába behozott fegyverekről, amelyet aztán az ENSZ szankcióbizottságának jóvá kell hagynia. Egyrészt ez egy igencsak korlátozó intézkedés a szomáliai kormány számára,⁴¹ másrészt pedig úgy tűnik, kettős mérce van érvényben, mivel némely nyugati országok továbbra is szabadon exportálhatnak fegyvereket Szomáliába.⁴²

Meglehet, helyi szinten a Szövetségi Kormány megtette a szükséges jogi lépéseket a hatékony fegyverkezelés felé, viszont a nemzetközi közösségben továbbra is fel-felmerül a kérdés, hogy Szomáliában megfelelő számú létesítmény áll-e rendelkezésre a tőlük kapott fegyverek – és legfőképpen – lőszerek szakszerű tárolására.⁴³ Természetesen lehet építeni vagy kialakítani további tárolásra alkalmas helyeket az országban, de ezek rengeteg pénzt és időt emésztenek fel, nem beszélve a multinacionális együttműködésről, amely egy ilyen volumenű projekthez elengedhetetlen. Emellett megalapozott a gyanú, hogy az al-Shabaab harcosainak sikerült beszivárogniuk a szomáliai kormány hírszerző ügynökségébe, a Nemzeti Hírszerzési és Biztonsági Szolgálatba.⁴⁴ Ez akár azt is jelentheti, hogy hozzá tudnak majd férni azon helyszínek koordinátaíhoz, ahol a Szövetségi Kormány fegyvereket és lőszert tárol, s megnyílik előttük az út, hogy viszonylag kis ráfordítással nagy károkat okozzanak.

REGIONÁLIS HATÁSOK

A helyi hatások vizsgálata mellett fontos kiemelt figyelmet fordítani a Szomáliai Szövetségi Kormány elleni fegyverembargó feloldását illető regionális szintű aggályokra is. A szomszédos országoknak Kelet-Afrikában, vagy pontosabban Afrika szarva régiójában minden okuk megvan arra, hogy tartással és gyanakvással kezeljenek egy fegyverszállítási tilalom által immár nem sújtott Szomáliát.⁴⁵ Logikusan végiggondolva belátható, hogy a fegyverembargó teljes eltörlése valószínűleg azt fogja eredményezni, hogy nagyobb számú és különböző típusú lőfegyverek kerülnek Szomália birtokába, amely helyzet minden bizonnyal hatással

³⁹ Ahmed 2020.

⁴⁰ Locked and Loaded... 2023.

⁴¹ Mutambo 2023a.

⁴² Security Council Lifts Arms... 2023.

⁴³ Nichols 2023.

⁴⁴ Sinkó–Besenyő 2021.

⁴⁵ Mohamed 2022.

lesz a szomszédjaira is. Könnyen új lángra kaphat az erőszakos szélsőségesség, s ezzel párhuzamosan megnőhet a regionális instabilitás is.

Gondoljunk csak bele, miért is tört ki az 1977-es ogadeni háború. Szomália azért támadta meg Etiópiát, hogy elfoglaljon egy olyan területet, amelyen egészen a mai napig etnikai szomáliaiak élnek.⁴⁶ Ha nem érkezett volna szovjet és kubai segítség Etiópiába, akkor Szomália minden bizonnyal győzedelmeskedett is volna. De végül veszítettek, s Ogaden sivatagos térsége jelenleg is Etiópiához tartozik. A szomáliaiak azonban nem feledkeztek meg a régióról; továbbra is fűti őket a pánszomalizmus, amely egy vágy arra irányulóan, hogy létrehozzák Nagy-Szomáliát, minden olyan területet egyesítve, ahol valaha vagy jelenleg is etnikai szomáliaiak éltek és élnek.⁴⁷ E térségek közé tartozik Dzsibuti déli és keleti része, Dzsibaföld, valamint az északi határvidék Kenyában (a mostani Garissa, Mandera és Wajir megyék). Látható tehát, hogy Szomália területi konfliktusban áll mindegyik szomszédjával, mely helyzetet a fegyverembargó eltörlése valószínűleg nem a regionális stabilitás felé fogja alakítani.

Arra vonatkozóan is felmerültek aggályok, hogy az embargó feloldása után a szomáliai kormánynak szállított fegyverekkel és lőszerrel visszaélések is történhetnek. Mivel Szomáliában mindenütt jelen van a korrupció,⁴⁸ így annak is megvan a veszélye, hogy bizonyos nem állami szereplők kaparintják meg a szomáliai kormánynak küldött katonai felszereléseket, vagy azokat továbbadják akár az al-Shabaabnak is.⁴⁹ A Nemzetközi Békeinformációs Szolgálat adatai szerint 2016-ban a fegyverembargó alóli mentességnek köszönhetően a szomáliai fővárosból az importált fegyverek csaknem 40%-a a fekete piacra került, amelyhez könnyen hozzáférhettek terrorista csoportok és transznacionális bűnszervezetek is.⁵⁰ Még több fegyver jelenléte egy olyan környezetben, melyet eleve konfliktusok sújtanak, nem biztos, hogy regionális erőegyensúlyhoz vezetne. Sokkal valószínűbb, hogy fegyverkezési versenyt indítana el, amely tovább destabilizálná Afrika szarvát.

Kérdéses emellett az is, hogy a Szomáliai Nemzeti Hadsereg képes-e hatékony ellenőrzést gyakorolni fegyverei felett, s megakadályozni, hogy azok a helyi milíciák vagy szervezett bűnhálózatok kezébe kerüljenek. Rengeteg szabályozatlan fegyverpiac működik ugyanis a szomáliai fővárosban, ahol megtalálható szinte minden – kézi lőfegyverektől kezdve egészen a légvédelmi ágyúig.⁵¹ A legrémisztőbb pedig az, hogy az itt kínált termékek bárki számára elérhetők, aki megfelelő anyagi kerettel rendelkezik. S mivel rendkívül nehéz nyomon követni és szabályozni a Szomáliába irányuló fegyveráramlást, e fegyveres bazárok jelenléte jelentősen hozzájárulhat az erőszak fokozódásához nemcsak helyi, hanem regionális szinten is.⁵² A jelenlegi helyzet tehát előírja a nemzeti szintű fegyverszabályozással és -ellenőrzéssel kapcsolatos kapacitások megerősítésének a szükségességét.

A fent említett szabályozás részeként kiemelten fontos tehát Szomália szárazföldi és tengeri határainak megfelelő szintű védelme. Számos kutatás rámutatott már ugyanis a gyenge határellenőrzés és a megnövekedett tiltott fegyverkereskedelem közötti erős összefüggésre.⁵³

⁴⁶ Sinkó 2021.

⁴⁷ Mayall 1978.

⁴⁸ Fooday 2023.

⁴⁹ Mutambo 2023b.

⁵⁰ Arms Trade Highlights... 2016.

⁵¹ Fluctuating Fortunes... 2023.

⁵² Locked and Loaded... 2023.

⁵³ Marsh 2002; Bourne 2012; Wood–Dansson 2021.

Míg a fegyverpiacok száma napról napra ellenőrizetlenül növekszik, Szomália pedig csak a jelenlegi korlátolt szinten képes határainak és kikötőinek ellenőrzésére, ezért nagy a kockázata annak, hogy különböző nem állami szereplők, köztük terrorszervezetek, szélsőséges csoportok, radikális mozgalmak vagy szervezett bűnhálózatok is rátegyék a kezüket az illegális fegyverekre és lőszerre.⁵⁴ Fontos tehát, hogy a kapacitásépítés mellett egy kulcsfontosságú védelmi vonalat alakítsanak ki, amely a tiltott fegyverkereskedelem útját tudja állni. Ameddig ez nem történik meg, a fegyveres erőszak folyamatosan növekedhet, potenciálisan hozzájárulva a társadalmi instabilitáshoz.

A szomáliai társadalom egyik legjellemzőbb vonása a klánalapú konfliktusok megléte, amelyeket gyakran jellemeznek kézi fegyverek használatával járó erőszakos összecsapások a különböző kláncsaládok között. Ezeket a háborúskodásokat azonban hiba volna leminősíteni helyi szintű konfliktusokra, mivel kihatásuk van Szomália biztonsági helyzete mellett az egész térség stabilitására is. Az embargó feloldását követő nem megfelelően szabályozott fegyveráramlás elmélyítheti a klánok közötti viszályokat, ami aztán nagyobb számú helyi klánháború kitöréséhez vezethet.⁵⁵ Emiatt lényeges, hogy az ellenőrzést és a szabályozást kiegészítsék hatékony megfigyelési és elszámoltathatósági rendszerek,⁵⁶ mivel ezek nélkül a fegyverek elterjedésének jelenlegi problémáját súlyosbíthatja a fegyverek számának mennyiségi növekedése is, amely aztán negatív hatást gyakorolna a regionális szintű biztonságra és a fejlődésre.

Szomáliában, egy olyan országban, ahol az ellenőrzési és az elszámoltathatósági mechanizmusok nem megfelelően működnek, a könnyebb hozzáférés a fegyverekhez elősegítheti a terrorista csoportok és egyéb nemzeteket átívelő bűnszervezetek tevékenységeit. A porózus határokat és a gyenge szabályozást kihasználva a könnyebb fegyverhez jutás megteremtheti számukra az eszközt, hogy nagyobb számú műveletet hajtsanak végre nem csupán helyileg, de az Afrika szarva tágabb régiójában is. Ezzel aláásnák a regionális stabilitást, kiéleződnének a konfliktusok, amely egyrészt szükségessé tenné további humanitárius műveleteket, másrészt pedig továbbgyűrűzve destabilizációs hullámot okozna az egész régióban.⁵⁷

A Szomáliai Szövetségi Kormány elleni fegyverembargó feloldásának lehetséges hatásai túlmutathatnak a regionális szinten is, veszélyeztetve a nemzetközi biztonságot. Gondoljunk csak arra, hogy az ellenőrizetlen és szabályozatlan fegyveráramlás súlyosbító tényezőként hathat az Ádeni-öbölben és az Indiai-óceánon folytatott kalózkodásra. Ez minden bizonnyal zavart idézne elő a globális kereskedelemben is, hatást gyakorolva a világ különböző országainak gazdaságára.⁵⁸ Ezeket a következményeket fontos figyelembe venniük a politikai döntéshozóknak, s elengedhetetlen egy olyan átfogó megközelítés kidolgozása, amely túlmutat a nemzeti határokon és figyelembe veszi a regionális (és akár globális) aggályokat is. Nem szabad ugyanis leragadni Szomália azonnali vagy éppen rövid távú szükségleteinek megoldásánál; fontos a következmények szélesebb körű átgondolása.

⁵⁴ Locked and Loaded... 2023.

⁵⁵ Analysis: Lifting arms embargo... 2023.

⁵⁶ A fegyverek és lőszer beszerzési helye (hivatalos hálózatok vagy éppen a feketepiac) közötti különbségtétel a Szomália felé tanúsított nemzetközi bizalom gesztusának tűnik, de kérdéses, hogyan fog kézzelfoghatóvá válni az ellenőrzés, az elszámoltathatóság, a megfigyelés vagy éppen a szabályozás szempontjából.

⁵⁷ Press Release: Somaliland... 2023.

⁵⁸ Locked and Loaded... 2023.

KÖVETKEZTETÉS

Mint ahogy azt a jelen tanulmány bemutatja, a Szomáliai Szövetségi Kormány elleni fegyverembargó feloldása egy rendkívül összetett helyzet kialakulásához vezetett mind helyi, mind pedig regionális viszonylatban. Egy felettebb friss fejleményről beszélünk, mivel az ENSZ BT csak 2023. december 1-jén törölte el a fegyverszállítási tilalmat. Az embargó feloldása következtében felmerülő lehetőségek és kihívások minél részletesebb elemzésére van szükség ahhoz, hogy átfogó képet kapjunk a határozat értelmében kialakult, illetve még kialakulófélben lévő helyzetről. Természetesen nem lehet eltekinteni a döntés következményeinek szomáliai szintű vizsgálatától, mint ahogy attól sem, hogy azt Afrika szarva régiójára vetítsük ki.

A fegyverembargó lehetséges hatásainak és következményeinek elemzését a nemzeti dinamikák folyamatos kölcsönhatása egy igencsak sokrétű dilemmává emeli. Itt gondolhatunk például a szabályozatlan fegyverpiacok jelenlétére, a gyenge kormányzati szabályozásra a fegyverkereskedelmet illetően, és talán ami a legfontosabb, a klánalapú társadalmi struktúrákra Szomáliában. Mindezt tovább bonyolítják a regionális (és korlátozottabb szinten a nemzetközi) biztonságra gyakorolt hatások. Ezt támasztják alá a regionális szintű destabilizációt és konfliktusokat szító ellenőrizetlen fegyveráramlások történelmi előzményei is.

A tanulmányból kitetszik, hogy a fegyverembargó feloldása utáni politikai, társadalmi és biztonsági helyzet nem megfelelő megértése számos kedvezőtlen feltétellel járhat, ideértve az illegális fegyverek be- és kiáramlását Szomáliából, a klánkonfliktusok fokozódását és a szélesebb körű helyi és regionális stabilitást fenyegető veszélyeket. Lényeges tehát a továbbiakban is átfogó megközelítést alkalmazni és körültekintéssel eljárni, kiemelt figyelmet szentelve a Szövetségi Kormány megerősítését célzó intézkedéseknek és a szomáliai biztonsági erők kapacitásépítésének. Alapvető fontosságú emellett, hogy hatékonyan működjenek és ellenőrizhetően rendelkezésre álljanak a szomáliai kormány azon képességei, amelyek ahhoz szükségesek, hogy határaikat ellenőrizzék, s megfelelően szabályozzák piacaikat.

Szomália és a nemzetközi közösség jövőjét jelentősen befolyásolják a fegyverembargóval kapcsolatos fejlemények. Elengedhetetlen, hogy ezek a döntések átgondoltak és jól megalapozottak legyenek, figyelembe véve a lehetséges következményeket és forgatókönyveket. Olyan megközelítés szükséges, amely egyenlő hangsúlyt fektet Szomália önkormányzati és szuverenitási törekvéseire, valamint a regionális és a globális biztonság fenntartására. A Szomáliai Szövetségi Kormány elleni fegyverembargó 2023. decemberi eltörlésével valószínűleg az előbbi felé billent meg a mérleg nyelve.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abdullahi, Abdiqani: *Lifting the Arms Embargo on Somalia: A Game-Changer for Security and Stability*. SONNA: Somali National News Agency, 2023. 12. 03. <https://sonna.so/en/lifting-the-arms-embargo-on-somalia-a-game-changer-for-security-and-stability/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 20.)
- Ahmed, Mohamed Salah: *Multipartism and clannism in Somalia: Breaking the vicious cycle*. Daily Sabah, 2020. 06. 17. <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/multipartism-and-clannism-in-somalia-breaking-the-vicious-cycle> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 20.)
- Aine, Kim: *UN Lifts Arms Embargo on Somalia*. Chimp Reports, 2023. 12. 03. <https://chimpreports.com/un-lifts-arms-embargo-on-somalia/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 06.)

- Ali, Faisal: *At least 24 dead in Somaliland fighting*. The Guardian, 2023. 02. 07. <https://www.theguardian.com/world/2023/feb/07/at-least-24-dead-in-somaliland-fighting> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 01.)
- Al Shabaab's Arsenal: From Taxes to Terror. All Africa, 2022. 02. 22. <https://allafrica.com/view/resource/main/main/id/00130649.html> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Analysis: Lifting arms embargo—implications for clan militias. The Somali Digest, 2023. 10. 26. <https://thesomalidigest.com/analysis-lifting-arms-embargo-implications-for-clan-militias/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 02.)
- Arms Trade Highlights: September–October 2016. International Peace Information Service (IPIS), 2016. 11. 16. <https://ipisresearch.be/weekly-briefing/arms-trade-highlights-september-october-2016/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Besenyő, János: *Somalia: A Battlefield of Intelligence Services*. In: Ryan Shaffer (ed.): *The Handbook of African Intelligence Cultures*. Rowman & Littlefield, Lanham, Maryland, 2023.
- Bourne, Mike: *Controlling the Shadow Trade*. In: Cooper, Neil–Mutimer, David (eds.): *Reconceptualising Arms Control*. Routledge, London, 2012.
- Dhaysane, Mohamed: *Somalia's President Vows 'Total War' Against al-Shabab*. Voice of America, 2022. 08. 24. <https://www.voanews.com/a/somalia-s-president-vows-total-war-against-al-shabab/6714508.html> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Fluctuating Fortunes: Surge in weapons supply impacts black markets in Somalia. Horn Observer, 2023. 08. 07. <https://hornobserver.com/articles/2417/Fluctuating-Fortunes-Surge-in-weapons-supply-impacts-black-markets-in-Somalia> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Fooday, Abdulkadir: *Somalia fights corruption for debt relief and economic transformation*. The Africa Report, 2023. 06. 06. <https://www.theafricareport.com/311111/somalia-fights-corruption-for-debt-relief-and-economic-transformation/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 02.)
- Haji, Mohammed: *Conflict in disputed Las Anod dims Somaliland's diplomatic dreams*. Al-Jazeera, 2023. 05. 10. <https://www.aljazeera.com/features/2023/5/10/conflict-in-disputed-las-anod-dims-somalilands-diplomatic-dreams> (Letöltés időpontja: 2023. 11. 30.)
- Hassan, Mohamed Olad: *Somalia Holds 'Historic' Regional Elections*. Voice of America, 2023. 05. 26. <https://www.voanews.com/a/somalia-holds-historic-regional-elections/7110115.html> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 01.)
- Hochet-Bodin, Noé: *In Somalia, plans to withdraw African Union troops raise fears of a security vacuum*. Le Monde, 2023. 10. 26. https://www.lemonde.fr/en/international/article/2023/10/26/in-somalia-plans-to-withdraw-african-union-troops-raise-fears-of-a-security-vacuum_6205591_4.html (Letöltés időpontja: 2023. 11. 22.)
- Irish, John– Mcallister, Edward: *West losing sight of Sahel after France announces Niger withdrawal*. Reuters, 2023. 09. 25. <https://www.reuters.com/world/west-losing-sight-sahel-after-france-announces-niger-withdrawal-2023-09-25/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Jackson, Thomas: *From Under Their Noses: Rebel Groups' Arms Acquisition and the Importance of Leverages from State Stockpiles*. *International Studies Perspectives*, Vol. 11, No. 2, 2010, 131–147.
- Khalif, Abdulkadir: *Elders in disputed Las Anod want it administered by Mogadishu*. The East African, 2023. 02. 07. <https://www.theeastafrican.co.ke/tea/news/rest-of-africa/elders-want-somalia-to-manage-las-anod-4114788> (Letöltés időpontja: 2023. 11. 22.)
- Kiss Álmos Péter et al.: *Szomália: országismertető*. Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság, Székesfehérvár, 2010.

- Locked and Loaded: The Dangers of Prematurely Lifting the Somali Arms Embargo. Hiraal Institute, 2023. 06. <https://hiraalinstitute.org/locked-and-loaded-the-dangers-of-prematurely-lifting-the-somali-arms-embargo/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Marsh, Nicholas: *Two Sides of the Same Coin? The Legal and Illegal Trade in Small Arms*. The Brown Journal of World Affairs, Vol. 9, No. 1, 2002, 217–228.
- Massoud, Adla: *Somali President urges UN to lift three-decade-long arms embargo*. The National News, 2023. 06. 22. <https://www.thenationalnews.com/world/us-news/2023/06/22/somali-president-urges-un-to-lift-three-decade-long-arms-embargo/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Mayall, James: *The Battle for the Horn: Somali Irredentism and International Diplomacy*. The World Today, Vol. 34, No. 9, 336–345.
- Menkhous, Ken: *Somalia: They Created a Desert and Called it Peace(building)*. Review of African Political Economy, Vol. 36, Issue 120, 2009.
- Mohamed, Ahmed: *Somalia: Lifting Arms Embargo Key to battling Islamist Militants*. Voice of America, 2022. 10. 11. <https://www.voanews.com/a/somalia-lifting-arms-embargo-key-to-battling-islamist-militants/6785435.html> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Mohamed, Ahmed: *Somalia Appeals for Removal of Arms Embargo*. Voice of America English News, 2023. 06. 23. <https://www.voanews.com/a/somalia-appeals-for-removal-of-arms-embargo-/7150656.html> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Mutambo, Aggrey (2023a): *Somalia gains on arms purchase pose new burden on EAC peers*. The East African, 2023. 12. 06. <https://www.theeastafrican.co.ke/tea/news/east-africa/somalia-gains-on-arms-purchase-pose-new-burden-on-eac-peers--4455652> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Mutambo, Aggrey (2023b): *UN lifts arms embargo on Somalia, squeezes Al Shabaab*. The East African, 2023. 12. 02. <https://www.theeastafrican.co.ke/tea/news/east-africa/un-lifts-arms-embargo-on-somali-forces-4451566> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Nichols, Michelle: *UN Security Council lifts arms embargo on Somalia government*. Reuters, 2023. 12. 01. <https://www.reuters.com/world/africa/un-security-council-lifts-arms-embargo-somalia-government-2023-12-01/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 12.)
- Ninrew, Chany: *UN lifts arms embargo on Somalia after 31 years*. Eye Radio, 2023. 12. 02. <https://www.eyeradio.org/un-lifts-arms-embargo-on-somalia-after-31-years/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Norman, Jethro: *Conflict in Las Anod and Crisis in Somaliland*. Danish Institute for International Studies, 2023. 03. 09. <https://www.diis.dk/en/research/conflict-in-las-anod-and-crisis-in-somaliland> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 02.)
- Press Release: *Somaliland Opposes Lifting of Arms embargo on Somalia*. Republic of Somaliland, 2023. 12. 02. <https://mfa.govsomaliland.org/article/hargeisa-somaliland-december-2-2023-government-republic-soma> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Revisiting the 2017 National Security Architecture: Key options and considerations. Somali Dialogue Platform, 2022. 09. 05. https://riftvalley.net/sites/default/files/publication-documents/SDP%E2%80%A6Policy%E2%80%A6NationalSecurity%E2%80%94EN%E2%80%94A01_0.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Rice, Xan: *Somali troops move to secure Mogadishu as rebels pull out*. The Guardian, 2011. 08. 07. <https://www.theguardian.com/world/2011/aug/07/somali-troops-mogadishu-rebels-out> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Security Council Lifts Arms Embargo on Federal Government of Somalia, Unanimously Adopting Resolution 2714 (2023). United Nations, 2023. 12. 01. <https://press.un.org/en/2023/sc15511.doc.htm> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 20.)

- Security Council Renews Sanctions Regime, Arms Embargo against Al-Shabaab, Adopting Resolution 2713 (2023) with 14 Votes in Favour, 1 Abstention. United Nations, 2023. 12. 01. <https://press.un.org/en/2023/sc15510.doc.htm> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 02.)
- Security Council Speakers Highlight Somalia's Progress, But Stress Support Still Critical for Security Transition, Mission Drawdown, Looming Humanitarian Crisis. United Nations, 2023. 06. 22. <https://press.un.org/en/2023/sc15332.doc.htm> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 12.)
- Sinkó, Gábor: *Different times, same methods: The impact of the National Security Service on the operations of the National Intelligence and Security Agency*. Journal of Central and Eastern European African Studies, Vol. 1, No 1–2, 2021. <https://jcecas.bdi.uni-obuda.hu/index.php/jcecas/article/view/6> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.) DOI: 10.59569/jcecas.2021.1.1-2.6
- Sinkó, Gábor–Besenyő, János: *Comparison of the Secret Service of al-Shabaab, the Amniyat, and the National Intelligence and Security Agency (Somalia)*. International Journal of Intelligence and Counter Intelligence, 2021, 220–240. DOI: 10.1080/08850607.2021.1987143
- Sinkó, Gábor–Besenyő, János: *More than Survival: The Role of al-Shabaab Secret Service, Amniyat, in Information-Gathering*. Connections: The Quarterly Journal, Vol. 22, No 1, 2023. DOI: 10.11610/Connections.22.1.36
- Somalia: the lifting of the UN arms embargo poses serious security risks. Agenzia Nova, 2023. 12. 04. <https://www.agenzianova.com/en/news/Somalia-the-lifting-of-the-UN-arms-embargo-poses-serious-security-risks/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 19.)
- Somaliland: Urgent investigation needed as fighting takes heavy toll on civilians in Las Anod. Amnesty International, 2023. 04. 20. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/04/somaliland-conflict/> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 10.)
- Somali President launches second phase of anti-Al-Shabab operations. Hiiraan Online, 2023. 03. 28. https://www.hiiraan.com/news4/2023/Mar/190539/somali_president_launches_second_phase_of_anti_al_shabab_operations.aspx (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)
- Strengthening Somalia's Security: A Conversation with H.E. President Hassan Sheikh Mohamud. Center for Strategic & International Studies (CSIS), 2022. 09. 16. <https://www.csis.org/analysis/strengthening-somalias-security-conversation-he-president-hassan-sheikh-mohamud> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 20.)
- UN arms embargo on Somalia. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), 2023. 12. 19. https://www.sipri.org/databases/embargoes/un_arms_embargoes/somalia (Letöltés időpontja: 2023. 12. 20.)
- Votes to Renew the Sanctions Regime on Al-Shabaab and to Lift the Arms Embargo on the Somali Government. Security Council Report, 2023. 12. 01. <https://www.securitycouncilreport.org/whatsinblue/2023/12/votes-to-renew-the-sanctions-regime-on-al-shabaab-and-to-lift-the-arms-embargo-on-the-somali-government.php> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 20.)
- Wood, Brian–Danssaert, Peter: *Africa Armed Violence and the Illicit Arms Trade*. In: Esparza, David Pérez et al. (eds.): *Gun Trafficking and Violence: From Global Network to The Local Security Challenge*. Palgrave Macmillan, USA, 2021.
- Yohannes, Dawit et al.: *Africa isn't ready for a withdrawal of peacekeepers*. Institute for Security Studies, 2023. 10. 10. <https://issafrica.org/iss-today/africa-isnt-ready-for-a-withdrawal-of-peacekeepers> (Letöltés időpontja: 2023. 12. 22.)